

POVOJNI RAZVOJ IN PROBLEMI KMETIJSTVA V SUBPANONSKEM DELU
SLOVENSKEGA PODRAVJA S POSEBNIM OBZIROM NA KMETIJSKI KOM-
BINAT PTUJ

UVOD

V pričujoči razpravi obravnavana pokrajina leži v severovzhodnem delu Socialistične republike Slovenije (SRS), ki je med šestimi republikami, ki sestavljajo Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, gospodarsko in kulturno najbolj razvita. Po svojem geografskem položaju predstavlja SRS prehodni svet od visokogorskih Alp na severozahodu preko z gozdovi bogatega hribovja v gričevnati in končno ravninski subpanonski svet na vzhodu ter preko s kraškimi pojavi bogatih Dinaridov do severnih obal Jadranskega morja. Po svojem kulturnozgodovinskem razvoju pa je SRS del Srednje Evrope (nekoč del Avstroogrške), ki je v času monarhistične Jugoslavije stagniral. V obdobju po drugi svetovni vojni je doživela SRS velike politične in socialno-gospodarske spremembe, ki jih zgovorno pokaže en sam podatek in sicer, da se je znižal delež agrarnega prebivalstva od prejšnjih 60% na sedanjih 25%, pri tem pa v osrednjih pokrajinah celo samo na 10%. V tem času je doživljala močne spremembe tudi naša obravnavana izrazite agrarna pokrajina, kjer je najznačilnejši proces nastajanje družbenega sektorja kmetijstva, njegovo prepletanje s privatnim kmetijstvom ter vpliv novonastajajočega družbenega sektorja kmetijstva na socialne, demografske, gospodarske in pokrajinske spremembe.

Potem ko so vojaške sile nacistične Nemčije in fašistične Italije aprila 1941 brez vojne napovedi, kmalu zasedle in raskosale Jugoslavijo, je pod vodstvom komunistične partije Jugoslavije pričel oborožen odpor. Narodno osvobodilni boj proti okupatorjem je dobil tudi elemente socialne revolucije, ki naj spremeni sistem oblasti in odpravi socialne krivice. V programu socialnih reform je bila poleg zahteve po nacionalizaciji rudnih bogastev, industrije, bank in trgovine tudi zahteva po dosledni izvedbi agrarne reforme pod geslom "zemljo tistemu, ki jo obdeluje"!

Tako je AVNOJ*¹ (glej pripombe) že leta 1944 (21. XI. 1944) z odlokom ekspropriiral imetje vseh aktivnih okupatorjevih sodelavcev. (Med njimi je bilo mnogo veleposestnikov). Zaplomba je bila izvršena po osvoboditvi leta 1945. Po vojni je bila z zakonom o agrarni reformi (17. XII. 1945) razlaščen vsa zemljiška posest bank, podjetij, delniških družb, samostanov in cerkva, presešek zemljiških posestev nekmetov nad 3 ha in presešek kmečkih posestev nad 45 ha. S kasnejšimi zakonskimi predpisi je bilo zaseženo ali odkupljeno še več zemlje privatnih lastnikov.*² Del tako pridobljenih kmetijskih površin je bilo dodeljeno agrarnemu sklada, ki jih je razdelil agrarnim interesentom brez zemljašem, viničarjem in kočarjem. Prednost so imeli partizani in drugi sodelavci narodnoosvobodilnega boja. Iz ostalega dela zaplenjene in odkupljene zemlje so bile ustanovljene nove oblike kmetijskih proizvajalnih organizacij - državno kmetijsko gospodarstvo (KG), združna ekonomija (ZE), ekonomija podjetja ali zavoda (E), kmetijska delovna zadruga (KDE) in kmetijski kombinat (KK)*³.

Zakonski predpisi o ekspropriaciji in odkupu zemlje so bili izrazito politično motivirani. Tudi razdelitev zemlje med agrarne interesente je imela predvsem političen karakter - realizirati v času revolucije proklamirano geslo.

Med nalogami novonastalih kmetijskih organizacij sta bila prisotna politični in ekonomski moment, vendar je vsaj v prvem obdobju praviloma prevladoval politični. Osnovna naloga teh organizacij je bila ustvariti nov tip kmetijske proizvodnje, tako da se bodo uveljavili tudi na podeželju družbeni odnosi, kakršni so se razvijali v podružabljenih industrijskih podjetjih. Z rastjo teh organizacij naj bi sčasoma družbeni sektor kmetijstva prevladal in politično ter ekonomsko popolnoma potisnil privatnega kmeta. V prvih povojnih letih splošnega pomanjkanja in obvezne oddaje kmetijskih pridelkov naj bi nove kmetijske organizacije z višje proizvodnjo pomagale pri preskrbi mest in industrijskih središč. Zaradi forsiranja političnih motivov so bili v prvem obdobju ekonomski elementi proizvodnje čisto zanemarjeni, v zadnjih letih pa se stvar obrača in elementi poslovnosti dobivajo vse pomembnejšo vlogo.

PRILIKE IN RAZVOJ KMETIJSTVA V OBRAVNAVANI POKRAJINI

Pokrajina in glavni objekt našega proučevalnega zanimanja - Nizko slovensko (ali subpanonsko) Podravje ter kmetijski kombinat Ptuj (KKP) - ležita v zahodnem delu nizkega sveta nekdanjega Panonskega morja, ki so ga kot pravi Ilešič "vođe ponekod razrezale v valovite terciarne g o r i c e , drugod pa globoko prekrile s kvartarnim prodom, peski, ilovicami, in glinami ter izoblikovale v obsežne r a v - n i n e" (1,11). Zemljišča KKP so razmetana po štirih pokrajinskih enotah, dveh ravninskih in dveh goriških - Zgornje Dravsko polje in Ptujsko polje ter Slovenske gorice in Haloze s Savinjskim - ki pa jih povezujejo za ves slovenski subpanonski svet značilne geološko - geomorfološke, klimatske in tudi družbenogeografske poteze.

Na ravninskem svetu obeh polj so se razvile sivo-rjave prsti, sposobne za vsestransko poljedelstvo. V gričevnatem svetu so se na prevladujočih laporjih in lapornih peščenjakih (Haloze), prodih, kremenovih peskih in glinah (Slovenske gorice) razvila laporната in peščeno ilovnata tla, ki prijazajo vinski trti.

Klimatske razmere Nizkega slovenskega Podravja kažejo izrazite subpanonske poteze - s toplim poletjem, sončno zgodnjo jesenjo in mrzlo zimo. Poprečna letna temperatura znaša 9-10°C, januar -1,7°C, julij 20°C tako, da doseže vegetacijska termijska konstanta nad 3200°C. Padavine, ki jih je okrog 1050 mm (zahod več, vzhod manj) imajo ugoden letni raspored, saj jih pada v dobi vegetacije 600-700 mm.

V ravninskem svetu so ekološki pogoji primerni za okopavinsko-krmno gospodarstvo s sigurno žetvijo žitaric. V gričevnatih predelih (to še posebej velja za vzhodni del Haloz) pa so ekološke prilike nadpovprečno ugodne za kvalitetno vinogradniško proizvodnjo, saj spadajo ti kraji med najkvalitetnejša vinoročna področja za proizvodnjo belih vin severnega tipa.

Ker leži večina površin KKP na območju današnje občine Ptuj, bomo z nekaterimi podatki za območje občine pokazali nekaj socialnogeografskih značilnosti ozemlja, na katerem je KKP nastal, se razvijal in danes deluje.

V izrazito agrarnih predelih subpanonskega slovenskega Podravja - osrednji del obsega danes občina - komuna Ptuj, ki meri 65.000 ha in ima 65.000 prebivalcev so bile prilike na področju kmetijstva specifične in še posebej težke. Agrarnemu prebivalstvu je pripadalo okrog 80%

vsega prebivalstva. Industrije skoraj ni bilo. Kljub delni izvedbi agrarne reforme se je ohranilo pet fevdalnih veleposestev velikosti od 150-1000 ha ter dve veleposestniški ustanovi. Ta veleposestva so merila skupaj okrog 3.800 ha, njihovi lastniki so bili nemške narodnosti. Večina trgovcev, obrtnikov, manjših tovarnarjev, zdravnikov, advokatov in višjih uradnikov iz Ptuja je imela v vinorodnih predelih gričevnatih Haloz in Slovenskih goric manjša ali večja vinogradniška posestva, ki so jih obdelovali viničarji.*⁴ Tako so imeli npr. v Halozah leta 1935 meščani in kmetje z ravninskih predelov 48,5% vseh vinogradniških površin. V posameznih katastrskih občinah pa celo 80-90%. Podobno je bilo v nekaterih predelih Slovenskih goric. Svetovna gospodarska kriza je predvsem močno prizadela vinogradniške pokrajine in na boben je šlo več sto kmečkih posestev vseh velikosti. Kmečka siromaščina je vse množičneje odhajala na sezonsko, v glavnem kmečko, delo v Tretji rajh, od koder so se ljudje vračali zastrupljeni od nacistične propagande.

53,3% vseh kmečkih gospodarstev je merilo od 0,1 - 3,0 ha. Prevladovali so torej kočarji in majhni kmetje. Kmetij, ki bi merile preko 10 ha je bilo le okrog 9,4%, takšnih preko 50 ha pa le peščica. Pri obdelavi zemlje so v ravninskem predelu uporabljali plug z vlečno živino, v gričevnatem svetu pa se je v vinogradih in tudi na dobršnem delu njiv vse do danes obdržala ročna obdelava (motika).

Kmečka proizvodnja je bila v glavnem usmerjena v vinogradništvo, sadjarstvo, govedorejo in svinjerejo. Kmetijski proizvajalci se praviloma na tržišču ne pojavljajo s poljedelskimi proizvodi (npr. žitaricami, ki zajemajo okrog 60% ornih površin) - razen s krompirjem in čebulo, ki sta specializirani kulturi - temveč je poljedelska proizvodnja podrejena proizvodnji svinjskega in govejega mesa. Vinogradništvo je bilo od nekdaj blagovna proizvodnja, saj je bil Ptuj

središče vinske trgovine od rimske dobe naprej. V pokrajini ni bilo nobenega kmetijskega predelovalnega obrata razen treh kletarsko-trgovskih podjetij.

Po podatkih statistične službe občine Ptuj je pripadalo leta 1958 v občini agrarnim površinam 65%, gozdu 30%, ostalemu pa 5%. Na ravninskem svetu so obsegale agrarne površine okrog 80%, v gričevnatem pa v povprečju samo okrog 55%. Njivam je pripadala v občini okrog 46% agrarnih površin, v ravninskih predelih od 53-69%, v gričevju pa samo od 27-56%. Sadovnjakom v poprečju 4%, sicer pa manj na ravnini in več v gričevju. Vinogradi, ki so samo v gričevju, so obsegali v občini 5,4%, v gričevju pa so dosegli od 7-15% agrarnih površin. Tudi gozd je razporejen neenakomerno, na ravnini ga je 10-15%, v gričevju pa 30-55%.

Kljub sorazmerno visokemu naravnemu prirastu, ki znaša okrog 10‰, (nataliteta 19‰, mortaliteta 9‰) smo predvsem v gričevnatem svetu priča depopulaciji, v ravninskem predelu pa rahlemu naraščanju. Zaradi pomanjkanja delovnih mest v občini se predvsem mladina odseljuje v industrijska središča zunaj občine. Močan beg mladine iz vasi v mesto je bil v preteklosti pogojen z veliko možnostjo zaposlitve v industriji in tam doseženim boljšim življenjskim standardom, deloma pa tudi z ostro politiko do privatnega kmeta, ki mu je jemala perspektivo nadaljnjega razvoja. Negativen migracijski saldo, ki je ponekod zajemal tudi ves naravni prirast, je v letih ekstenzivne rasti industrije (1954-1965), ki je masovno zaposlovala nekvalificirano delovno silo, že povzročil pomanjkanje delovnih moči na kmetih in so v zvezi s tem večje kmetije preusmerjale proizvodnjo iz intenzivne v ekstenzivno, pojavljala pa se je tudi socialna praha! Negativen migracijski saldo je bistveno prispeval tudi k počasnejši de-
agrarizaciji.

Pri ljudskem štetju 1961 je bilo na območju občine še vedno 49% agrarnega prebivalstva in sicer manj v ravninskem in več v gričevnatem svetu. Deagrarizacija se kaže tudi v spreminjanju strukture gospodarstev. Tako so pri posebnem popisu leta 1964 naštel 44% čistih kmečkih gospodarstev, 46% mešanih in 10% prestarelih. Leta 1948 je bilo čistih gospodarstev še 70%.⁵ Območje občine Ptuj štejemo danes med gospodarsko slabše razvite predele socialistične republike Slovenije (SRS), saj nacionalni dohodek na prebivalca ne dosega niti 50% poprečne višine nacionalnega dohodka v SRS, kjer dosega okrog 1000 dolarjev.

Na območju občine Ptuj je bilo po prej navedenih zakonskih predpisih zaplenjeno ali odkupljeno okrog 10.000 ha zemljišč ali 16% vseh površin občine. Od tega je bilo agrarnim interesom razdeljeno okrog 10%, medtem ko je okrog 4.000 ha v glavnem veleposestniških gozdov bilo osnova za ustanovitev posebnega državnega gozdnega gospodarstva. Iz ostalih površin je že leta 1945 nastalo 5 KG, v letih 1946-51 več ZE (točnih podatkov ni) in 12 KĐZ.

Novoorganizirana KG so bila tehnično slabo opremljena in skoraj brez živine. Kot primer takšnega KG navajamo KG Zavrč v Halozah (vinogradniško-sadjarsko-živinorejska smer), ki je imelo 30. julija 1945 skupno 548 ha zemlje, od tega 73 ha njiv, 82 ha vinogradov, 2,5 ha trsnega matičnjaka, 41 ha sadovnjakov, 29 ha travnikov, 41 ha pašnikov, 272 ha gozda in 6 ha neplodne zemlje in zgradb. V hlevih so imeli 2 para konj (vojaških), 1 par volov, 8 krav in 9 svinj. V kletah ni bilo ne vina in ne sadjevca. Iz tega poročila ni razvidno stanje opreme in orodja. Iz poročila od 29. XII. 1946 je mogoče povzeti, da se površine niso bistveno spremenile, medtem ko je število živine poraslo, tako da so imeli: 10 konj, 11 volov, 13 krav, 1 bika, 5 telic, 4 teleta, 18 svinj in 58 komadov perutnine. V omenjenem poročilu je naveden

naslednji inventar: 11 kmečkih vozov, 5 plugov, 4 brane, 2 kultivatorja, 2 sejalnici, 2 slamoreznici, 6 sadnih in 44 vinogradniških prenosnih škropilnic, 22 lesenih vinogradniških stiskalnic, 342 sodov, 28 kadi, 8 kotlov za žganjekuho in še nekaj drugega drobnega inventarja. Stalno so imeli zaposlenih 176 oseb, od tega 160 delavcev. Občasno so poleg stalnih delavcev zaposlovali še okrog 300 delavcev (kop, škropljenje, trgatav). KG Zavrč sta vodila 2 kmetijska tehnika s srednjo izobrazbo.

Prikazano stanje na KG Zavrč, a podobno je bilo tudi na ostalih KG, kaže s kakšnimi težavami so se ubadali prva leta po ustanovitvi mlada državna posestva.

ZE in KDZ na območju občine so se razvijale pod zelo podobnimi pogoji ter z istimi težavami in problemi kot smo jih navedli pri splošnem opisu teh kmetijskih organizacij. Ko smo se po letu 1950 dokončno otresli sovjetskega vpliva in v zvezi s tem začeli spreminjati tudi kmetijsko politiko, so v letih 1951-1954 KDZ, ki so jih ustanovili privatni kmetje, razpustili, tiste KDZ, ki so jih ustanovili bivši agrarni interesenti, pa so se reorganizirale v samostojne KG ali pa se pripojile k že obstoječim KG. Takšno reorganizacijo iz KDZ v KG so opravili tudi tam, kjer so sicer zadovoljivo gospodarili zato, da se člani in njihovi svojci dobili pravico do zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja, česar v KDZ prej niso imeli. Tako so prenehale z delom vse KDZ in večina ZE in v letu 1954 je na območju občine delovale namesto prejšnjih 5 sedaj 18 KG. V glavnem so imela po 150-250 ha površin, z redkimi večjimi saekroženimi kompleksi in mnogimi majhnimi in tudi do 10 km oddaljenimi površinami ali celo posamičnimi parcelami velikosti nekaj desetina arov. KG so še vedno bila sorazmerno slabo opremljena s sodobnejšo mehanizacijo in pretežno usmerjena na malokmečki, polikulturni način proizvodnje.

Hektarski donosi so bili sicer na površinah KG višji od poprečja na privatnih njivah in tudi pridelek je že bil praviloma kvalitetnejši, mlečnost krav večja, ipd., vendar so bili stroški proizvodnje praviloma višji. Ceno so bremenili visoki izdatki slabo mehaniziranega, na majhne obdelovalne enote razbitega in nespecializiranega tehnološkega procesa.

Z izvedbo zakona o zemljiškem skladu in odpravi viničarskih razmerij v letu 1954 (glej pripombo 21) so KG morala prevzeti več sto praviloma majhnih (najčešče od 0,50 do 1,00 ha) in razmetanih parcel (kmet je sam odločil, katere dele posestva be oddal, zato je praviloma oddal kvalitetno najslabše in oddaljene parcele). S tem se je stanje KG še poslabšalo, saj često objektivno ni bilo mogoče vseh razdrobljenih površin pravočasno obdelati, stroški so bili veliki in posestva so ustvarjala izgube. Ob tem povečanju površin za nad 900 ha pa KG niso dobila ustreznih finančnih sredstev za nakup mehanizacije oziroma za potrebna investicijska vlaganja. Vinogradniška gospodarstva so morala z vinogradi prevzeti tudi viničarje, torej novo delovno silo, čeprav so imeli delovnih moči preveč (socialna zaščita bivših viničarjev).

Takšno stanje je nujno terjalo postopek arondacije in leta 1954 so bile ustanovljene arondacijske komisije. Arondacija je bila enostavnejša na ravninskem predelu, kjer so bili kmalu ustvarjeni kompleksi njivskih površin v velikosti več deset hektarjev. Težje je bilo z arondacijo v vinskih goricah, ker je tu bilo KG zainteresirano predvsem ali izključno za vinograd, ki ga je bilo treba iztrgati iz celka. V vinorodnih predelih so bili v arondacijski postopek često vključeni bivši agrarni interesenti, ki so leta 1946 dobili zemljo od sklada agrarne reforme.

Zemlja je bila takrat razdeljena upoštevajoč politične motive, sedaj so začeli prevladovati ekonomski motivi in zemlje so zopet združevali. V procesu arondacije so se KG znebila oddaljenih in izoliranih površin, ki so gospodarstva samo bremenila.

Kljub ugodnim posledicam arondacije, ki so ustvarile boljše pogoje za hitrejšo uvajanje težje mehanizacije in sodobnejšega kolobarja na velikih površinah ter splošnemu izboljšanju poslovanja pa so nekatera KG zaradi svoje majhnosti še vedno bolehala na malokmetijskem konceptu slabo ali le delno specializirane proizvodnje ter ekonomsko pomanjkljivi investicijski politiki. Vse večje uveljavljanje principa poslovnosti in vedno bolj zaostrene razmere na tržišču so nujno terjale ustrezne ukrepe in tako se je na pobudo oblastnih in političnih dejavnikov leta 1959 obstoječih 18 KG združilo v 3 večja KG - eno vinegradniško-sadjarsko v Halozah in po eno poljedelsko-živinorejsko na Dravskem polju in Ptujskem polju. Ta združitev je pomenila velik napredek v organizacijskem, tehnološkem in kadrovskem pogledu. Kmalu pa je prišlo do spoznanja, da tudi te tri dokaj velike kmetijske organizacije ne bodo mogle izpolniti zahtev moderne, velikopotezne in specializirane kmetijske proizvodnje, ki naj proizvodnim obratom priključi tudi predelovalne obrate in po možnosti še trgovino s kmetijskimi pridelki in pospeševalno službo. Tri KG so bila le prehodna oblika, potrebna zaradi organizacijskih in političnih priprav za nadaljnji proces združevanja. In tako je v začetku leta 1961 nastal z združitvijo treh KG **K m e t i j s k i k o m - b i n a t P t u j**. V istem letu so se KKP priključili še gozdno gospodarstvo, dva lesno predelovalna obrata in mlekarne, v letu 1962 zadružna trgovina s vinom in leta 1963 še zadružna trgovina s sadjem. KKP je tako kot druž-

beno kmetijsko gospodarstvo zajel v svojo dejavnost poleg proizvodnje tudi del predelave in trgovine s kmetijskimi proizvodi.

OBSEG, ORGANIZACIJA IN RAZVOJ KKP OD USTANOVITVE DO
LETA 1967

Ob združitvi treh kmetijskih posestev in gozdnega gospodarstva v KKP je ta obsegel skupno 8.624,77 ha; od tega je bilo 1.521,50 ha njiv, 335,47 ha sadovnjakov, 433,80 ha vinogradov, 1.278,89 ha travnikov, 331,63 ha pašnikov, 4.490,00 ha gozda in 233,48 ha ostalega. Nad 90% zemljišč je bilo na območju občine Ptuj, ostalo pa v drugih občinah na Dravskem polju. Tako je skupna zemljiška posest KKP predstavljala 13,2% površine občine. V hlevih so imeli 2.661 glav goveje živine, 2.408 svinj in 135 konj. Od pomembnejše agromehanizacije so imeli 42 traktorjev z 52 večbrazdnimi plugi in 219 drugimi priključki in 14 kombajni.

Iz nastajanja in razvoja družbenega sektorja kmetijske proizvodnje ter njegove usmerjenosti v malokmečko mnogostranost proizvodnje je KKP podedoval tudi notranjo organizacijsko strukturo. Podjetje je imelo ob ustanovitvi 33 deloma specializiranih proizvodnih enot - obratov in sicer: 26 kmetijskih in 7 nekmetijskih. Med kmetijskimi obrati je bilo 7 govedorejskih, 1 svinjerejski, 8 poljedelskih, 3 vinogradniško - sadjarski, 5 z izrazito mešano proizvodnjo, kobilarna in kletarstvo. Nekmetijski obrati so bili: gozdarski, lesno - predelovalni, obrat za krčitev gozdnih površin in melioracijska dela, mehanična remontna delavnica, obrat za gradbene

storitve, klavnica z mesnico in gostilna.

V upravi podjetja je bilo delo razdeljeno na: tehnični sektor, finančno-računovodski sektor, komercialni sektor, planski sektor in splešni sektor. KKP ni imel ob ustanovitvi in tudi kasneje ni organiziral lastne razvojne službe, temveč je sklenil pogodbo s skupino profesorjev na Višji agronomski šoli v Mariboru, ki kot strokovni svetniki vodijo in usmerjajo razvojne raziskave in tudi sicer izdelujejo za potrebe kombinata različne ekspertize in osebno vodijo npr. obnovo vinogradov. Takšno sodelovanje se je pokazalo kot zelo učinkovito.

KKP upravljajo samoupravni organi: centralni delavski svet, upravni odbor in direktor. Leta 1961 je štel delavski svet 52 članov, ki so jih izvolili po obratih. Upravni odbor je štel 11 članov. Pri delavskem svetu je bilo še 8 komisij s posebnimi nalogami. Vsak obrat je imel še svoj lasten organ upravljanja - obratni delavski svet.

Na KKP je bilo v letu 1961 skupno zaposlenih 1584 delovnih moči, od tega v kmetijski dejavnosti 905, v nekmetijskih obratih 466 in v upravi (skupno z delovođji) 216. Delavcev je bilo skupno 1.371, od tega 19 visoko kvalificiranih, 195 kvalificiranih, 210 polkvalificiranih in 951 nekvalificiranih. Med kvalificiranimi je bilo le nekaj sadjarjev in vinogradnikov, sicer so v kmetijski dejavnosti prevladovali nekvalificirani delavci. V upravi je bilo 12 strokovnjakov s fakultetno izobrazbo in 60 s srednjo izobrazbo, ostali so imeli nižjo izobrazbo.

Vodstvo podjetja je že v prvem letu poslovanja spoznalo neustreznost podedovane organizacije in ob koncu leta izvedlo reorganizacijo, s katero je zmanjšalo število kmetijskih obratov od prejšnjih 26 na 10. Organi upravljanja

so tudi sprejeli program podjetja, ki ga je mogoče zajeti v naslednjem:

1. Z uvajanjem sodobne tehnologije in ustrezne specializacije doseči veliko in ekonomsko sprejemljivo primarno kmetijsko proizvodnjo. V skladu z razvijanjem tehnologije optimalizirati odnos med mehanizacijo in površinami s pomočjo arondacij in nakupom novih površin.
2. Zgraditi velike in moderno opremljene farme za rejo krav - molznic, plemenskih svinj ter pitanje govedi in bekonov. Izvesti obnovo sadovnjakov in vinogradov v obliki terasnih nasadov in tako omogočiti najvišjo možno stopnjo uporabe mehanizacije.
3. Razvijati moderno predelovalno živilsko industrijo za vse osnovne proizvode lastne in tudi individualne kmečke primarne proizvodnje.
4. Uveljaviti se kot izvoznik svojih kvalitetnih proizvodov na inozemsko tržišče.
5. Razvijati in poglobljati kooperacijske odnose z individualnimi kmečkimi proizvajalci ter tako dvigati kvaliteto in kvantiteto kmetijstva v občini, povečevati tržne viške in ustvarjati nove družbene odnose.
6. Skrbeti za izboljšanje življenjskega standarda članov kolektiva in utrjevati samoupravne odnose.

Organi samoupravljanja so nadaljevali z racionalizacijo notranje organizacijske strukture podjetja. Tako je bilo 1963. leta 9 kmetijskih obratov s 30 delovišči, leta 1967 pa je bil en sam obrat za kmetijstvo, ki je imel 14 delovnih enot - 10 poljedelsko-živilnerejskih, 2 vinogradniško-sadjarska,

1 sadjarski in 1 semenogojski. Takšna organizacijska shema kaže na prizadevanja po specializaciji posameznih delovnih enot v okviru enotno vodene kmetijske proizvodnje. Leta 1964 je začela z rednim obratovanjem farma bekonov, ki ima kapacitete 50.000 bekonov letno in sodi med največje tovrstne objekte v Evropi.

V letu 1966 so se KKP priključile še vse tri na območju občine delujoče kmetijske zadruga s svojimi trgovinami s kmetijskimi proizvodi, službo proizvodne kooperacije z individualnimi kmeti, enotami za pitanje živine in kmetijskimi površinami.

Z nakupi novomelioriranih površin ob Pesnici in zemlje, ki so jo prodajali individualni kmetje ter pripojitvijo zemljišč kmetijskih zadrug, se je površina KKP povečala v letu 1967 na 10.908 ha, od tega kmetijske površine 5.954 ha in gozdovi 4.954 ha. V odnosu na leto 1961 so površine njiv večje za 883 ha, travnikov pa za 528 ha. V hlevih je bilo 2.320 glav goveje živine, od tega samo 617 krav molznic ter 28.915 svinj*⁶. Od pomembnejše agromehanizacije je imel KKP 71 traktorjev, 26 raznih kombajnov, 16 kamionov, 24 večbrazdnih plugov ter 247 prikolic in drugih traktorskih priključnih strojev.

V letih 1960-1962 je bil migracijski saldo v občini Ptuj negativen, presnavljanje čistih kmetijskih gospodarstev v mešana pa je bilo sorazmerno močno. Ob vse bolj občutnem pomanjkanju delovne sile in popolni odsotnosti moderne agromehanizacije (privatni kmet ni mogel kupiti traktorja), so mnogi kmetje izgubljali perspektivo v možnost nadaljnjega kmetovanja, zato so vse v večjem številu ponujali posamezne dele posestev v prodajo. Kupec je bil skoraj izključno KKP, ki je dobil v ta namen posebne bančne kredite. Računajoč, da se bo ta proces še pospešil in da bo KKP obvezno odkupil

tudi vse novomeliorirane površine, so programerji nadaljnje-
ga razvoja KKP izdelali v letu 1963 načrt, po katerem bi naj
imel KKP v letu 1965 že nad 10.000 ha agrarnih površin, od
tega blizu 7.000 ha njiv in 600 ha vinogradov ter leta 1970
že 14.000 agrarnih površin, od tega 9.000 ha njiv in 1.000 ha
vinogradov. Za leto 1980 so po I. varianti programirali
20.000 ha in po II. varianti celo 28.000 ha agrarnih površin,
od tega 20.000 ha njiv in 1.500 ha vinogradov, kar bi pome-
nilo 47% oziroma 65% vseh agrarnih površin v občini. Tako bi
postal KKP povsem odločujoč faktor agrarne proizvodnje in
bi bili privatni kmetje le še nepomemben privesek. Uvedba
gospodarske reforme v letu 1965 je namesto ekstenzivnega
investiranja v nove objekte začela forsirati modernizacijo
obstoječih kapacitet. To je zavrlo zaposlovanje nove delovne
sile in v posameznih primerih povzročilo celo odpuščanje že
zaposlenih. Odtok delovne sile z vasi je bil zavrt, pojavi se
občutnejša brezposelnost, ki povzroči množičnejšo sezonsko
ali stalnejše zaposlovanje v inozemstvu (predvsem Avstrija
in ERN). Kmetje lahko kupujejo tudi traktorje in druge stroje,
ki jih uvažajo za prislußen denar tudi iz inozemstva. Prodaja
zemlje je bila skoraj v celoti ustavljena, sicer pa se sedaj
kot kupci pojavljajo predvsem privatni kmetje. Situacija se
je povsem spremenila. KKP z zamenjavami in odkupi arondira
večje komplekse in jih ureja za specializirano proizvodnjo
ter prodaja manjše in oddaljene površine privatnim kmetom.
Namesto prej predvidenega hitrega povečevanja površin,
postaja KKP aktivnejši organizator kooperacije.

Število zaposlenih se do leta 1967 ni bistveno spremenilo,
v letu 1967 pa se je zmanjšalo za 14% in je znašalo 1312.
(Prejšnja socialna politika se umika poslovni politiki, ki
terja skrajno racionalizacijo). Izboljšala pa se je izobraz-
bena struktura, saj so imeli 18 zaposlenih s fakulteto, 19 z
višjo šolo in 108 s srednjo strokovno šolo, skupno torej 115

vseh zaposlenih. Še vedno je delež nekvalificiranih resen problem posebno v živinorejskih obratih. Tudi sorazmerno močna fluktuacija delovne sile vpliva neugodno na kvaliteto proizvodnje.

KKP - OSNOVNA SREDSTVA, FINANČNA REALIZACIJA IN POSLOVNI SKLAD

Leta	Osnovna sredstva		Finančna realizacija		Poslovni sklad v 000 ND
	Znesek	% sedanje vrednosti	Znesek	Indeks	
1961	28,769	66,6	14,161	100	10,366
1962	37,160	68,2	27,118	179	14,332
1963	43,357	68,5	40,812	271	15,672
1964	48,811	69,8	38,818	263	15,936
1965	63,191	74,1	49,561	326	18,047
1966	107,669*	77,0	118,296	764	39,975
1967	128,996	79,4	118,232	773	57,703

Ekonomska analiza stanja KKP nam kaže na dobro stanje osnovnih sredstev, saj so amortizirana samo 20,6%. V njihovi strukturi pomenijo zemljišča 9,1%, gradbeni objekti 50,1%, delovne priprave (stroji in oprema) 9,1%, nasadi (vinogradi, sadovnjaki) 3,8%, gozdovi 15,8% in živina 5,3% vse vrednosti. Visoka vrednost gradbenih objektov in njihova samo 17% amortiziranost govorita, da je večina teh objektov nova (farma, silosi) kar je pozitivno, ustvarja pa zaradi sorazmerno kratkoročnih kreditov težko obremenitev z letnimi anuitetami. Nizki delež delovnih priprav (9,1%) je pripisati

njihovi iztrošenosti, saj znaša amortiziranost 56% in terja v naslednjem obdobju vlaganje v strojni park in opremo. Zagotovitev ustreznih vsaj srednjeročnih investicijskih sredstev je eden od osrednjih problemov, ki bo pospeševal ali zaviral nadaljno rast KKP.

Osnovna slabost in težava KKP je še vedno velika razdrobljenost kmetijskih površin. Ob ustanovitvi je imel KKP kljub prejšnjim arondacijam okrog 1100 ločenih delov kmetijskih površin manjših od 2 ha in nobenega kompleksa nad 100 ha. Ob koncu leta 1967 je bilo še vedno 853 ločenih delov manjših od 2 ha v izmeri 751 ha, kar daje v povprečju parcelo velikosti 0,88 ha, 172 ločenih delov velikosti od 2 - 5 ha v skupni izmeri 727 ha ali poprečni velikosti 4,22 ha, 94 ločenih delov velikosti od 5 - 10 ha, 104 ločene dele v velikosti od 10 - 30 ha, toda še tudi 7 kompleksov velikosti nad 100 ha. Nadaljna arondacija in odprodaja manjših in od večjih delovišč oddaljenih parcel je gospodarska nujnost.

Kljub navedenim težavam in specifičnim problemom se je KKP razvil v nosilca sodobnih procesov v kmetijski proizvodnji občine. Tako se v letih 1964-67 dosegli v vinogradih poprečje 53 hl/ha, kar je za okrog 300% več kot je v tem času znašalo poprečje v privatnih kmečkih vinogradih v občini. V nekaterih novih terasnih vinogradih pa so dosegli tudi na 70 hl/ha. Povedati smo že, da prideluje visokokvalitetna sortna bela vina, saj so dobili sanje na svetovnih vinskih razstavah v Montpellieru in Ljubljani nad 130 zlatih in srebrnih medalj. Pri žitaricah dosegajo poprečje po 35 - 37 q/ha, kar je približno 70% nadobčinskim poprečjem. Če so v letih plansko dirigiranega gospodarstva gojili predvsem krompir in oves (leta 1963 skupno 270 ha) in le malo pšenice (74 ha), potem so v pogojih sproščenega tržnega gospodar-

jenja prešli na belj denosno pšenico in keruze (leta 1967 že 207 ha pšenice in 386 ha keruze ter samo še 45 ha krompirja, oziroma od 199 vagonov teh pridelkov v letu 1963 na 634 vagonov leta 1967). Povečano proizvodnjo koruze je narekovala predvsem farma bekonov. Poprečna letna mlečnost krav je v letu 1967 presegla 3000 litrov (3285 l). Plantažni nasadi breskev in hrušk dajejo po 200 q/ha kvalitetnega sadja. Prav zadovoljivi so tudi rezultati pri pitanju mlade živine, saj so dosegli v letu 1967 dnevni prirastek 0,896 kg. Kljub temu pa je živinoreja zaradi prenizko določenih cen na domačem trgu in težav pri izvozu v dežele EGS (predvsem Italijo in ZRN - visoke zaščitne carine in neredno kontingentiranje) vsa leta pasivna postavka. Večletne izgube so tudi privedle do občutnega zmanjšanja števila krav v letu 1967.

ZAKLJUČEK

Obravnavane procese in njihov vpliv na družbenogeografske in pokrajinske spremembe lahko opredelimo z ozirom na politično-organizacijske koncepte, uporabljeno tehnologijo, poslovnost in socialnodemografske vplive na štiri razvojne faze.

1. Z ekspropriacijo in agrarno reformo se bistveno spremeni lastništvo nad zemljo. Del razlaščene zemlje dobijo agrarni interesi, iz drugega večjega dela nastanejo po obsegu majhna državna kmetijska gospodarstva. Forsirano se ustanavljajo zadrške ekonomije in kmetijske delovne zadruge.*⁸ Proizvodnja v novih kmetijskih organizacijah obdrži tradicionalno množico kultur in zastarelo tehnologijo obdelave. Togo planirana proizvodnja, dirigirane cene

in obvezni odkup ne pospešujejo poslovnosti. Prevladuje politično socialni moment. Vaški proletariat dobi agrarno zemljo, ki ga veže. Poveča se število kočarjev in majhnih kmetov, ki kot kmetijski proizvajalci nimajo nobene perspektive. Kmečko prebivalstvo ostaja doma, v mestih in novorastočih industrijskih središčih primanjkuje delovne sile, zato so podvzeti administrativni ukrepi za mobilizacijo na kmetih odvišnih delovnih moči. Degrarizacija je počasna in število prebivalstva ob visoki nataliteti hitro raste. V pokrajini ni opaziti nobenih bistvenih sprememb, saj tudi središče občine - mesto Ptuj stagnira.

2. Spremenjena politika do kmetijskega združništva povzroči, da se nekatere KDZ razidejo, druge se reorganizirajo v KG. Z nadaljnim potiskanjem privatnega kmeta dobi družbeni sektor kmetijstva (KG) množico majhnih parcel in novo delovno silo. Zaradi socialne zaščite te delovne sile se še zadržuje zastareli tehnološki proces, čeprav dobijo KG nekaj mehanizacije ter se začnejo prvi poskusi arondacije in proizvodne specializacije. Ekonomski moment proizvodnje je še vedno zapostavljen. Možnost zaposlitve v mestu in izguba perspektive na kmetiji sprožita proces odhajanja kmečke mladine v mesta. V pokrajinski sliki še vedno ni večjih sprememb.
3. Proces ekstenzivnega širjenja družbenega sektorja kmetijstva se nadaljuje. Do privatnega kmeta se vodi še vedno politika trde roke. Ekonomičnost poslovanja dobiva na veljavi, zato se začne proces združevanja majhnih KG v večja do nastanka KKP kot kmetijskega veleobrata, ki proizvodnji priključi še predelavo in deloma prodajo svojih proizvodov. Z arondacijo nastajajo še večji kompleksi. Tehnologija se začne hitreje modernizirati (mehanizacija), proizvodnja specializirati, dosegajo se večji hektarski

donosi in družbeni sektor kmetijstva postaja vzgled privatnim kmetom. Pojavijo se prve oblike kmetijske proizvodne kooperacije. Ekstenzivna rast industrije še pospešuje beg mladine iz vasi v mesta. Tradicionalna navezanost na zemljo, sorazmerno nizki osebni dohodki in nezaupanje prispevajo, da si novi nekmetijski delavci želijo ohraniti nekaj zemlje, zato rastejo po vaseh v širši okolici mest nove domačije dvoživkarjev - delavcev-kmetov. Širša okolica mest doživlja hitro deagrarizacijo, v oddaljenih predelih (Haloze) se pojavi depopulacija. Struktura kmečkih gospodarstev se hitro spreminja tako, da raste število mešanih in ostarelih gospodinjstev. Na kmetih začne primanjkovati delovnih moči kar povzroči opuščanje intenzivnih površin (njiv) in proizvodnje ter pojav socialne praha. Kmetje prodajajo dele posestev, ki jih kupuje KKP. V pokrajinski sliki se pojavljajo večje spremembe (terasni vinogradi in sadovnjaki, velike površine specializirane poljedelske proizvodnje, novi gospodarski objekti KKP in rast vaških naselij v bližini mest).

4. Razglasitev gospodarske in družbene reforme (avgust 1965) zahteva, da se ekstenzivno in še vedno delno centralno dirigirano gospodarjenje, ki povzroča inflacijske procese, umakne liberaliziranemu intenzivnemu in akumulativnemu gospodarjenju, ki naj pripelje dinar do konvertibilnosti. Princip dobrega gospodarjenja postane vodilni element. Politika do privatnega kmeta in terciarnih dejavnosti (obrt in gostinstvo) je liberalizirana. KKP forsira arendacijo in selekcijo zemlje, prodaja manjše oddaljene površine, ki jih kupujejo kmetje. Specializirana proizvodnja KKP daje optimalne rezultate, povečuje se proces predelave in širi obseg trgovine. KKP postane z izboljšanjem kadrovske strukture zaposlenih nosilec

proizvodnje kooperacije in vzornik privatnim kmetom, ki kupujejo mehanizacijo (traktorje) in se jim odpira nova perspektiva. Prehod iz ekstenzivnega v intenzivno gospodarjenje zaustavi zaposlovanje nove delovne sile, marsikje v industriji in tudi na KKP celo odpustijo del zaposlenih. Namesto prejšnjega pomanjkanja se pojavi višek delovne sile in število brezposelnih narašča. Začenja se obdobje odhajanja na sezonsko ali stalnejše delo v inozemstvo. V industriji, na KKP in pri privatnih kmetih raste produktivnost in z njo življenjski standard. Med KKP in privatnimi kmeti se razvijajo novi odnosi. Deagrarizacija in depopulacija sta začasno zaustavljeni ali vsaj potekata počasneje. Podoba pokrajine se nadalje spreminja.

O P O M B E

- *1. AVNOJ - Antifašistično vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije - parlament nove ljudske oblasti, ki je nastala in se razvijala skupno z narodnoosvobodilnim bojem. Prvo zasedanje AVNOJ je bilo 26. XI. 1942, drugo pa 29. XI. 1943 v mestu Jajce. V spomin na II. zasedanje AVNOJ praznujemo 29. november kot državni praznik (29. XI. 1945 je bila Jugoslavija proglašena za republiko).
- *2. a) Zakon o kmetijskem zemljiškem skladu je določil, da kmet ne more imeti več kot 10 ha ornih površin (njiva + vinograd + sadovnjak). Presežek orne zemlje nad 10 ha je bil odvzet. Odvzete površine so bile ocenjene in so kmetje dobili državne bone izplačljive v desetletnih obrokih. Namen zakona je bil, da ob sprostitvi kupoprodaje zemlje (prej je bila nakup in prodaja zemlje mogoča le s posebnim dovoljenjem) prepreči nastajanje novih večjih kmetij (kulakov), ki bi izkoriščala tujo delovno silo.
- b) Zakon o odpravi viničarskih razmerij je odpravil ostank v fevdalnih časih nastalih posebnih najemnih odnosov - viničarskih odnosov (kaj je bistvo viničarstva - glej opombo 4). Vinogradniku, ki je imel viničarja, so bili vinograd, sadovnjak in njive ter hiša, v kateri je viničar stanoval (torej ne celotno vinogradniško posestvo) od države odkupljeni in predani državnemu kmetijskemu gospodarstvu. V občini Ptuj je bilo tako odkupljenih nad 500 ha vinogradniških posestev.
- c) Na osnovi posebnih predpisov so s sodnimi odločbami zaplenili del ali celotna posestva kmetom, ki niso izpolnjevali obvezne oddaje živil (mеса, žita, masti), dalje zaradi špekulacij ali sovražne politične dejavnosti.
- *3. a) Državno kmetijsko gospodarstvo (KG) je bilo organizirano po vzorcu ruskega "sovhoza". Osnova KG je bila praviloma v večjih kompleksih zaokrožena zaplenjena fevdalna veleposest, ki so ji pripojili po raznih zakonih dobljeno množico manjših ali večjih parcel, oddaljenih tudi po 10 km in več. Podjetje je vodil od ministrst-

va imenovan direktor. Delavci so imeli iste pravice kot oni v tovarnah. Leta 1950 je bilo tudi na KG uvedeno delavske samoupravljanje. Organi upravljanja so bili: s tajnim volitvami od vseh zaposlenih izvoljeni "delavski svet", ki je za operativne posle iz svojih članov izvolil "upravni odbor" ter "direktor", ki ga na osnovi javnega razpisa voli posebna komisija. V velikih podjetjih imajo poleg centralnega delavskega sveta po posameznih obratih še posebne obratne delavske svete. Najvišja oblika KG je kmetijski kombinat, ki ima poleg proizvodnih obratov tudi predelovalne obrate, trgovino s kmetijskimi pridelki, službo kooperacije s privatnimi kmeti in razne lastne uslužnostne obrate.

- b) Zadrúžne ekonomije (ZE) so posebne, praviloma manjše kmetijske proizvodjalne enote (poljedelske, sadjarske, živinorejske) pri splošnih kmetijskih zadrúgah. Splošne kmetijske zadrúge so osnovali po vaseh na osnovi vloženega deleža z določenim večkratnim jamstvom. Po odpravi privatne trgovine so splošne kmetijske zadrúge prevzele vaške trgovine. Imele pa so tudi razne pospeševalne odseke, npr. živinorejski, ki je vodil rodovnik plemenske živine, pa tudi hranilno-posojilniško službo in uslužnostne obratne obrate (npr. mizarstvo, krojaštvo, itd.). Člani - delničarji so na letnem občnem zboru poslušali poslovne poročilo in sprejeli program za naslednje leto. Splošne kmetijske zadrúge so prevzele vlogo bivših privatnih trgovcev in obrtnikov ter imele naloge pospeševati kmetijsko proizvodnjo na individualnih kmečkih gospodarstvih.
- c) Ekonomije podjetij in zavodov (E) so bili v prvih letih po vojni manjši kmetijski proizvodjalni obrati (poljedelski ali poljedelsko-živinorejski) velikosti 15-50 ha, ki so jih dobili večji industrijski kolektivi. Na teh ekonomijah so deloma z lastnim popoldanskim in nedeljskim delom, deloma s stalnimi delavci pridelovali dodatno prehrano (npr. krompir, mleko, svinjsko mast in meso). Ko je bila ukinjena racionalna prehrana (živilske karte) in izboljšana splošna preskrba, so te ekonomije priključili drugim kmetijskim organizacijam.
- d) Kmetijske delovne zadrúge (KDE) so bile organizirane po vzorcu ruskih "kolhozov". Po nastanku ločimo dva tipa, po notranji organizacijski strukturi pa štiri vrste. Prvi tip KDE so ustanavljali bivši agrarni interesi in viničarji iz tistih kmetijskih površin, ki so jo dobili iz sklada agrarne reforme; drugi tip KDE so ustanavljali individualni kmetje, ki so se na tak način hoteli izogniti visoki obvezni oddaji kme-

tijskih pridelkov in sorazmerno napetim davčnim dajevam. Tu je bil pri ustanavljanju ponekod prisoten tudi političen pritisk. V prvem tipu KDZ se je uveljavil kolektivni princip upravljanja, medtem ko so pri drugem marsikje v praksi ohranili individualno gospodarjenje, saj jim je bila zadruga le zunanja forma. Obe vrsti KDZ sta zaradi ohranitve primitivnega načina obdelave, razdrobljenih in razmetanih površin, pomanjkanja sposobnih strokovnjakov in kapitala za razne oblike investicij (mehanizacija), čisto pa tudi zaradi notranje neurejenosti in nediscipline članstva v mnogih primerih gospodarili slabo in kljub pomoči države poslovali z izgubo. Kljub nekaterim zelo pozitivnim primerom naprednega in ekonomsko pozitivnega gospodarjenja so bila njihova polja in vinogradi čisto slabo obdelana in bila zato namesto pozitivnega vzgleda predmet kritike individualnih kmetov.

- *4. Viničarstvo je posebna oblika socialno-ekonomskih odnosov, ki so se razvili v vinogradniških pokrajinah nekdanje vojvodine Štajerske že v zgodnjem fevdalizmu, saj omenja viničarje (vinogradniške delavce) z imenom "Weinzurl" že statut mesta Ptuj iz leta 1376. Viničarji so meščanom obdelovali vinograde. Kasneje so imeli viničarje tudi kmetje. Stanovali so v bornih kočah pri vinogradih. Stanje v koči in najem za njivo so morali odplačati z opravljanjem določenih del v vinogradu, ostalo delo so dobili plačano. Preden ni bilo opravljeno delo v gospodarjevem vinogradu niso smeli na delo drugam. Če bi viničar samovoljno zapustil gospodarja, ga je ta lahko pripeljal nazaj s silo in še škodo mu je moral plačati, pri tem pa je lahko gospodar viničarja napodil iz koče vsak čas. Viničarji tudi v zadnjem času niso bili zdravstveno in pokojninsko zavarovani. Stare in za delo nesmožne viničarje so gospodarji odganjali iz koč in so čisto končali kot berači in v sirotišnicah. Viničarji so bili najbolj nezaščiteni in zato izkoriščani sloj kmečkega proletariata. Ob odpravi viničarskih razmerij so leta 1954 ugotovili v Halozah tudi ta-le primer: lastnik vinograda ni plačal viničarju vse leto niti dinarja. Ko je prihajal k vinogradu, je pripeljal s seboj kdaj vrečo krompirja, nekaj koruze ali fižola, pustil tam kolač kruha in vse to zapisoval ter ob koncu leta obračunal. Pri obračunu je bil viničar gospodarju vedno dolžan. Viničar proti takšnemu obračunu in odnosu ni upal protestirati, ker bi ga sicer gospodar nagnal iz koče.

In razlika med nekdanjim viničarjem ter današnjim vinogradniškim delavcem v RKP? Viničar je bil skoraj brezpravna, večkrat lačna kot sita raja, predana na milost

in nemilost gospodarju. Nekdanji viničar - sedaj delavec je v sistemu samoupravljanja drugim delavcem enakovreden upravljalec družbene imovine, zdravstveno in pokojninsko zavarovan in ima zagotovljen stalni dohodek.

- *5. a) Čisto kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer vsi člani družine delajo doma v kmetijski proizvodnji.
- b) Mešano kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer eden ali več članov kmečke družine stalno dela v neagrarnih dejavnostih.
- c) Prestarelo kmečko gospodarstvo je tisto gospodarstvo, kjer je na kmetiji samo ena ali tudi več nad 60 let starih delovnih moči.
- *6. Farma bekonov v letu 1967 še ni bila polno zasedena, ker se v glavnem samo vzrejali podmladek.
- *7. Dinarski zneski v celotni tabeli so preračunani na sedanjo vrednost tako, da dajejo možnost realne primerjave. Vpadljiv skok v letu 1966 je pripisati ukrepom v avgustu 1965 začete gospodarske reforme, katere glavne naloge in cilji so: vse večje uveljavljanje ekonomskih zakonitosti liberaliziranega tržnega gospodarstva, sprostitev cen, ki naj se formirajo po zakonitostih prostega tržišča, povečanje izvoza predvsem na tržišča s konvertibilnimi valutami, liberalizirati uvoz, s postopno utrditvijo dinarja doseči njegovo konvertibilnost. Cene kmetijskih pridelkov so porasle, tako da so bile bolj vsklajene s cenami industrijskega blaga. Izvršena pa je bila tudi valorizacija osnovnih sredstev.
- *8. Kako forsirano je bilo organiziranje KDZ kažejo naslednji podatki za celotno Jugoslavijo: I. I. 1949 je bilo 1318 KDZ s 60.156 gospodinjstvi in 323.984 ha zemlje. Dne 10. XII. 1949 pa že 6.492 KDZ s 323.849 gospodinjstvi in 1.782.614 ha zemlje, torej 5-kratni porast v enem letu.